

Список використаних джерел

1. Шевченко С. Гендерно зумовлене насильство у кіберпросторі: підходи до встановлення відповідальності [Електронний ресурс] / С. Шевченко ; Аналітичний центр Юридичної феміністичної асоціації (ЮрФем). – 2024. – URL: <https://jurfem.com.ua/hzn-kiberprostir/>.
2. Громадська організація «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я». Гендерні особливості кібернасильства щодо дітей в Україні : бриф дослідження. 2025. URL: https://lhsi.org.ua/bryf-doslidzhennya_genderni-osoblyvos/
3. Протидія кібербулінгу – уроки ЄС для України : аналітичний матеріал / Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. 2025. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/protidiya-kiberbulingu-uroky-yes-dlya-ukrayiny/>
4. Протидію булінгу можуть включити у стратегію вищої освіти. Укрінформ. 2020. 21 грудня. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3140385-protidiu-bulingu-mozut-vkluciti-u-strategiu-visoi-osviti.html>
5. Протидія кібербулінгу та кібергрумінгу в Україні : методичні рекомендації / за ред. О. В. Кочерги. URL: <https://cyber.bullyingstop.org.ua/storage/media-archives/Протидія%20кібербулінгу%20та%20кібергрумінгу%20в%20Україні.pdf>

Калінюк Анжела Леонідівна, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології НАВС, доктор філософії в галузі права, доцент

МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ ЯК МОЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЙОГО ПРЕВЕНЦІЇ

Економічне насильство є поширеною, проте здебільшого латентною та недостатньо визнаною формою домашнього насильства [1]. Навіть сама жертва такого насильства не завжди розуміє, що перебуває в ситуації насильства, оскільки економічний контроль, на відміну від фізичного чи сексуального насильства, не залишає видимих слідів і здебільшого маскується під звичайні майнові відносини подружжя, де розподіл сімейних ресурсів і управління грошовими коштами здійснюється нібито за згодою сторін, яка презюмується Сімейним кодексом України (далі – СК України). Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7.12.2017 р. [2] визначає економічне насильство як умисні дії економічного характеру (зокрема позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, перешкоджання можливості працювати чи отримати освіти, а також примушування до праці тощо). Однак цивільно-правовий вимір цього явища – зокрема, використання механізмів майнових відносин подружжя як інструменту системного контролю – у межах цивільно- та сімейно-правових досліджень залишається висвітленим лише фрагментарно [1].

Режим спільної сумісної власності подружжя, закріплений у статтях 60–74 СК України [3] є безсумнівно аргументованим в своїй соціальній доцільності.

Проте неможна не зауважити, що він містить структурні ризики, що робить можливим його використання як інструменту економічного тиску. Зокрема, правило про рівність часток подружжя у спільному майні та вимога взаємної згоди на розпорядження ним може застосовуватися недобросовісним з подружжя як інструмент блокування фінансової самостійності партнера: відмова в згоді на відчуження майна, систематичне привласнення доходів, одноосібне прийняття рішень про значні витрати – усі ці дії перебувають у “сірій зоні”, що формується на межі у реалізації суб’єктивного права та зловживанням ним. Водночас кваліфікація таких дій саме як економічного насильства наптовхується на традиційне цивілістичне тлумачення майнових прав, що не враховує владного дисбалансу, характерного для відносин насильства.

На окрему увагу заслуговує проблема правочинів, вчинених однією зі сторін шлюбу під примусом. Цивільне право визначає наслідки таких правочинів у статті 231 Цивільного кодексу України, яка передбачає визнання правочину недійсним, якщо він вчинений під впливом насильства [4]. Проте на практиці застосування цієї норми до внутрішньосімейних відносин є мінімальним: подружні майнові рішення традиційно розглядаються як добровільні та узгоджені, а постраждала сторона, як правило, не має ані ресурсів, ані доказів для успішного оспорення. Тим більше, що ситуація економічного домашнього насильства часто ускладнюється з втратою роботи одним з подружжя [5]. У науковій літературі підкреслюється, що економічні обмеження/залежність одного з подружжя від іншого значно ускладнює вихід зі стосунків, особливо якщо вони відзначаються насильством [6]. Такий ризик обумовлює важливість наявності правових механізмів, здатних забезпечити фінансову автономію та чітке розмежування майнових прав в шлюбі. З огляду на те, що економічна залежність одного з подружжя може обмежувати його економічну автономію, укладання шлюбного договору може стати саме таким інструментом. Шлюбний договір, інститут якого врегульований статтями 92–103 СК України, часто розглядається крізь призму свободи договору та захисту майнових інтересів більш заможної сторони шлюбу. Між тим його превентивний потенціал у сфері протидії економічному насильству здається недооціненим. У сучасній доктрині шлюбний договір розглядається не лише як спосіб мирно врегулювати майнові відносини у разі розірвання шлюбу, але й як правовий інструмент, що забезпечує сторонам контрактну автономію щодо розпорядження доходами та визначити майнові права й обов’язки кожного з подружжя [7].

Шлюбний договір може розглядатися як своєрідна «економічна конструкція», яка дозволяє відступити від «спільності» й презумпції згоди і більш прозоро визначити правила використання сімейних доходів, забезпечити більшу економічну свободу кожного з подружжя. Така функціональна роль договору ґрунтується на його диспозитивному характері у сфері визначення правового режиму майна, що прямо закріплено нормами Сімейного кодексу України.

Водночас, попри потенціал шлюбного договору як інструменту захисту майнових інтересів, його ефективність обмежується низкою концептуальних і практичних суперечностей. Передусім, момент укладення такого договору зазвичай передуює виникненню конфліктних або насильницьких форм поведінки в шлюбі, що унеможливорює врахування відповідних ризиків на стадії погодження

умов. Крім того, вирішальним фактором виступає те, що економічна підпорядкованість або психологічний вплив з боку одного з подружжя можуть об'єктивно впливати на свободу волевиявлення іншої сторони, що призводить до формування змісту договору, що має істотний дисбаланс прав і обов'язків сторін. З одного боку, нормативна модель статті 103 СК передбачає можливість судового втручання шляхом визнання договору недійсним або зміни його умов у разі відновлення значної майнової диспропорції. Проте така конструкція має характер реагування на вже наявні наслідки і не виконує превентивної функції, зокрема не усуває складнощів, пов'язаних з доведенням обставин перебування в стані залежності однієї зі сторін чи застосування до неї примусу під час укладання договору.

Отже чинне цивільне та сімейне законодавство не містить спеціальних правових механізмів, які б дозволяли адекватно оцінювати майнові відносини подружжя з позиції ризиків прояву економічного насильства. Наявні інструменти – визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, зміна часток при поділі майна, зміна умов шлюбного договору, попри закладений в них потенціал, мають загальний характер, недостатній для повного вирішення проблеми економічного насильства в сімейних відносинах. Водночас це не нівелює роль шлюбного договору як потенційного інструменту протидії економічному насильству, а лише вказує на потребу у подальшому вдосконаленні його використання.

Список використаних джерел

1. Андрусак І.П. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія: Право. Випуск 80. Частина 1. С. 13–17. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/3.pdf>
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Сімейний кодекс України : кодекс від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Цивільний кодекс України : кодекс від 16.01.2003 N435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Бисага Ю.М. Проблема домашнього насильства: питання теорії та практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. Том 1. N 82. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303999>
6. Johnson L., Chen Y., Stylianou A., Arnold A. Examining the impact of economic abuse on survivors of intimate partner violence: a scoping review. BMC Public Health. 2022. Volume 22. URL: https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-022-13297-4?utm_source=chatgpt.com
7. Saraçi A. Autonomy in balance: Prenuptial agreements between contractual freedom and family law. Multidisciplinary Science Journal. 7(12). URL: [https://www.researchgate.net/publication/393302509_Autonomy_in_balance_Prenuptia_l_agreements_between_contractual_freedom_and_family_law](https://www.researchgate.net/publication/393302509_Autonomy_in_balance_Prenuptial_agreements_between_contractual_freedom_and_family_law)